

KRIITTINEN NÄKÖKULMA MEDIADISKURSSIIN

Norman Fairclough *Miten media puhuu.* Alkuteoksesta *Media discourse* suomentaneet Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Vastapaino, Tampere 1997. 280 s. ISBN 951-768-017-1.

Norman Fairclough on kriittisen diskurssianalyysin merkkihenkilöitä. Gramscilta ja Foucault’lta viritystä saanut Fairclough korostaa diskurssia sosiaalisen todellisuuden käyttö- ja muutosvoimana. Hieman toisin kuin esimerkiksi cognition kanssa operoiva van Dijk, Fairclough tähdentää historiassa muovautuneiden kulttuuristen käytänteiden merkitystä valtasuhteiden synnyssä ja ylläpidossa. Kriittisyys tarkoittaa näiden käytänteiden takana olevien »näkyttömiin» ideologioiden ja syy- ja seuraussuhteiden osoittamista.

MEDIAKIELEN TUTKIMUSOHJELMA

Fairclough’n mediakirjan ydin on sivuilla 50–51 esitetty tutkimusohjelman linjaus. Tutkimuksen tehtävä on tarkastella yhtäältä sitä, kuinka yhteiskunnan muutokset näkyvät tiedotusvälineiden diskurssissa, ja toisaalta sitä, kuinka tekstien voi katsoa muotoavan yhteiskuntaa. Tutkijan on paitsi tehtävä monitasoista lingvististä analyysia ja havainnoitava visuaalisia ja auditiivisia ratkaisuja myös otettava huomioon tekstin tuotanto- ja kulutustavat. Analyysin pitäisi näin ollen suuntautua monifunktionaalisesti tekstin yhtäaikaisiin prosesseihin ja näiden prosessien välisiin suhteisiin.

Virpi Blom ja Kaarina Hazard ovat kääntäneet *Media discourse* -kirjan lähes sana sanalta. Teksti on englanninvivahteista suomea, jossa on säilynyt Fairclough’n ääni. Angloamerikkalaisten esimerkkien ja varsinkin niiden analyysin kääntäminen on

hankalaa, koska suomen kieli järjestyy eri kielioppi- ja kulttuurisin säännöin kuin englanti. Tämä aiheuttaa tekstiin joskus epäuskottavuutta, ja esimerkiksi ohjelmanäytteiden pronomien tulkinnoista on tullut hieman omituisia. (Ks. esim. *Today* s. 187–191.) Lisäksi kirjaa raskauttaa käsitteiden jäykkyys ja määrä. Esimerkiksi diskurssijohdoksia on runsaasti; toisaalta ne aina myös erikseen määritellään. Fairclough’lle *diskurssi* on tapa, jolla jokin erityinen sosiaalinen käytäntö konstruoidaan (s. 31, 101). *Diskurssityyppi* on genren kaltainen muodostelma, joka koostuu sille ominaisista aktiviteettityypeistä, tyyleistä, muodoista (mode) ja puheäänistä (voice) (s. 100–104). *Diskurssijärjestys* (discourse order) on jonkin yhteisön käyttämistä diskurssityypeistä muodostuva verkosto, jossa kiinnostavaa on esimerkiksi rajojen hahmottuminen ja rikkoontuminen ja diskurssityyppien sekä kokonaisten järjestysten sekoittuminen (s. 77–78). *Diskurssikäytäntö* (discourse practice) taas on tekstin, sen tuotannon ja kulutuksen summa ja aina vähän enemmänkin (s. 81–85). Näistä kaikista muodostuu *sosiokulttuurinen käytäntö* -nimityksen systeemi, jonka lainalaisuuksiin voidaan pureutua nimenomaan pureutumalla mikrotason kielenkäyttöön.

JUTTELULLISTUNUT MARKETTIMEDIA

Teoksen punaisena lankana kulkee kaksi jo aiemmassa kirjallisuudessa esiteltyä suuntausta: julkisen puheen *juttelunomaistumi-*

nen (conversationalization; ks. Fairclough 1994) ja kaupallistuminen (marketisation; ks. Fairclough 1993). Keskustelunomaistuminen — joksi termi lienee suomen kielessä vakiintunut (ks. esim. Kalliokoski 1995) — ei sinällään Fairclough'ta huoleta. Sehän voi jopa olla merkki yhteiskunnan demokratisoitumisesta, auktoriteettisuhteiden kyseenalaistamisesta ja »tavallisuuden» noususta. (Vrt. esim. Habermas 1989; Livingstone ja Lunt 1994; Scannell 1991, 1992.) Ongelmalliseksi puhetaojen muutos käy, jos siitä tiedonvälityksessä tulee »lakkaamattoman viihdyttämisen kaupallinen imperatiivi» (s. 21). Fairclough on huolissaan hegemonioista: »siitä, miten yhteiskuntajärjestelmissä toimivat valtasuhteet vaikuttavat joukkotiedotukseen ja miten joukkotiedotus toisaalta vaikuttaa valtasuhteisiin, esimerkiksi luokkaa, sukupuolta ja etnisyyttä koskeviin suhteisiin sekä tiettyjen erityisryhmien kuten poliitikkojen tai tiedemiesten (*scientists*) ja suuren yleisön välisiin suhteisiin».

Juuri median kaupallistuminen siirtää yleisön huomion pois poliittisista ja yhteiskunnallisista kysymyksistä ja muuttaa yhteiskunnan koneistoksi, johon ei voi vaikuttaa. Uusi media konstruoi passiivisen yleisön, joka toimii vain kuluttajina. (S. 23–24.) Tätä vastoin Fairclough konstruoi lukijakseen kunnan kansalaisen, valveutuneen monialaisen tietäjän, joka suhtautuu kriittisesti oman itsensäkin diskursiiviseen rakentumiseen muttei kainostele analyysiin ryhtymisessä — vaikka arvojen ja eetosten vakuuttava hahmottaminen on todella vaikea tehtävä. Muun muassa eri äänien erottaminen diskurssista vaatii harjaantunutta korvaa ja laajaa tietoa substanssista, esimerkiksi puolueohjelmista tai EMU-keskustelun vaiheista. Toisaalta substanssitudon ei saa antaa liiaksi ohjata aineistolähtöistä analyysia.

Erityisesti mediadiskurssin tuotanto-

prosesseihin ja sisältöjen taustoihin olisi Fairclough itse voinut puuttua seikkaperäisemmin, etenkin jos kirja on suunnattu monenlaisille yleisöille lingvistiikan opiskelijoista media-ammattilaisiin. Toisaalta pelkästään kielen tasolla riittää yllin kyllin pohdittavaa, kun etsii vastauksia kolmeen ydinkysymykseen: miten tässä tapauksessa maailmaa representoidaan, millaisia identiteettejä esiintyjille on annettu ja mitä suhteita näiden välille on rakennettu (s. 14). Jos haluaa todella ymmärtää Fairclough'n diskurssikäsitteitä, olisi luettava myös sitä edeltäneitä kirjoja. Mediakirja on vain osa CDA-ytimistä ketjua — joskin, kuten kirjan suomeksi julkaiseminenkin kertoo, ehkä juuri aineistonsa puolesta aikaan osuva. Ehkä se itsekkin on sopivassa määrin yksityisen ja julkisen välimaastossa, mikron ja makron ristivedossa. Lisäksi jos haluaa Fairclough'n näkökulmasta myös analysoida tekstejä, olisi luettava myös metodisia oppaita. Sillä mielestäni Fairclough'n teoksessa korostuu ohjelmajulistus ja jonkinlainen jälkihabermasilainen tai post-postmanilainen näkökulma; varsinainen tekemisen oppikirja se ei ole, vaikka esimerkkejä esitellään ja analysoidaan runsaasti.

KÄÄNNÖKSEN ONGELMISTA

Lopuksi on huomautettava vielä joistakin kirjan suomennokseen liittyvistä ikävistä virheistä. Kääntäminen lienee tehty kiireessä, mikä näkyy ensinnä yksittäisten muotojen lipsahduksina (*idioomi, preesenssiä*) ja termistössä. Esimerkiksi *presuppositioita* ei olisi tarvinnut kääntää *alkuoletuksiksi*. Isoimmat ongelmat syntyvät siitä edellä mainitusta asiasta, että kääntäjät eivät ole ottaneet riittävästi huomioon kieltenvälisiä eroja. On käännetty yhtäältä esimerkit ja toisaalta niiden analyysi — eikä tällainen suorakäännös toimi. Vaikkapa sivun 41 uutisnäytteestä *Yksitoista afrikkalaista kuoli*

▷

ja 15 haavoittui ei voi sanoa, että »on käytetty passiivia vailla agenttia», vaikka näin onkin tehty englanninkielisessä alkutekstissä *Eleven Africans were shot dead and 15 wounded* (1995: 26). Eivätkä myöskään rekisterit ole eri kielissä identtiset. Muun muassa *Sun*-lehden artikkelin ainesten jako virallisiin (*official*) ja puhekielisiin (*colloquial*) diskursseihin kuuluviksi ei toimi suomen kielessä.

Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksella käytetään tenttikirjana suomennosta muun muassa siksi, että teorioiden ajatusmaailmaa ja käsitteitä lienee helpompi ymmärtää omalla äidinkielellään. Tenttijöille jaetaan kuitenkin myös »tenttimoniste»¹, jotta tulevat suomen kielen ammattilaiset kiinnittäisivät huomiota suomennoksen ongelmiin ja kriittisen mediadiskurssi-analyysin ohella ymmärtäisivät tekstin rakentumisen kielikohtaisia erityispiirteitä.

MILLA KAJANNE

*Helsingin kauppakorkeakoulun
kielten ja viestinnän laitos, PL 1210,
00101 Helsinki*

Sähköposti: *Kajanne@Hkkk.Fi*

LÄHTEET

- FAIRCLOUGH, NORMAN 1993: Critical discourse analysis and the marketisation of public discourse: the universities. – *Discourse and Society* 4 s. 133–168.
- 1994: Conversationalization of public discourse and the authority of the consumer. – Russell Keat, Nigel Whiteley & Nicholas Abercrombie (toim.), *The authority of the consumer* s. 253–268. Routledge, London.
- 1995: *Media discourse*. Edward Arnold, London.
- HABERMAS, JÜRGEN 1989: *The structural transformation of the public sphere. An inquiry into a category of bourgeois society*. MIT Press, Cambridge.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1995: Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä. Näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen. – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä* s. 37–97. *Kieli 9*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- LIVINGSTONE, SONIA – LUNT, PETER 1994: *Talk on television. Audience participation and public debate*. Routledge, London.
- SCANNELL, PADDY 1991: Introduction. The relevance of talk. – P. Scannell (toim.), *Broadcast talk* s. 113. Sage, London.
- 1992: Public service broadcasting and modern public life. – P. Scannell ym. (toim.), *Culture and power*. Sage, London.

¹ Yllä käsitellyt esimerkit ovat tuosta monisteesta, jonka on tehnyt Anne Mäntynen.